

Retorica textului jurnalistic – cu referire la editorial

MARIA CVASNÎ CĂTĂNESCU

Facultatea de Litere
Universitatea din București

În repertoriul eterogen al textelor publicistice, *editorialul* are o poziție singulară; în calitate sa de articol de opinie și de atitudine oficială (a ziarului), dar și personală (a jurnalistului) constituie „coloana vertebrală”² a gazetei, exercitând funcții socio-culturale specifice pentru presă în particular și pentru mass-media în ansamblu³: funcțiile de informare și de persuasiune sau funcția critică, instructivă, de liant social, eventual și cea ludică se susțin și se subordonează reciproc.

Ca text izolat, concret, editorialul este perisabil și efemer însă, prin compensație, aparține unui sub-gen discursiv de autoritate care exercită presiune asupra „auditoriului” format dintr-un număr indefinit și variabil de indivizi necunoscuți, extrem de inegali ca statut socio-cultural, politic, psihologic etc. Acest „auditoriu” diversificat și mobil trebuie atras, convins și – în situația ideală – transformat în receptor stabil. Decisivă în acest sens este abilitatea jurnalistului, determinată de talent și, mai ales, de cunoașterea/aplicarea unor reguli generale de bună formare a textului.

Observațiile de mai jos vizează exclusiv structura și funcțiile editorialului din presa cotidiană; în astfel de publicații, editorialul este centrat invariabil pe teme de interes public, imediat și conjunctural, dar simptomatice pentru o situație și solidare cu principii universale valabile de etică și de morală.

Corpusul examinat, alcătuit din 40 de texte (culese din 4 ziare de mare tiraj, *Adevărul*, *Evenimentul zilei*, *Național*, *România liberă*, martie – iunie 2003), poate fi considerat reprezentativ și concludent pentru jurnalismul românesc actual; el a permis evidențierea unor scheme și strategii discursive stabile și relativ omogene, în pofida „paternității” diferite⁴ a textelor.

Încercarea de a desprinde și de a descrie caracteristici de construcție a editorialelor românești valorifică sugestiile oferite de preceptistica retoricii clasice, de neoretorică sau de analiza textuală.

Editorialul este un text organizat pe *părți*, delimitate opțional prin indicatori specializați; varianta minimală, cu structură ternară, presupune succesiunea: *incipit* – parte *explicativ-argumentativă* – parte *finală-concluzivă*, în timp ce varianta dezvoltată conține un segment suplimentar, *de expunere a faptelor*, plasat în continuarea incipit-ului.

Relația de corespondență, fie și trunchiată, cu formula clasică (*exordium*, *narratio*, *argumentatio*, *peroratio*) de segmentare/asamblare a componentelor textuale este evidentă⁵ și reconfirmă viabilitatea unor norme tradiționale. Diferența specifică față de alte tipuri de texte structurate similar (aparținând sau nu aceluiași limbaj funcțional) se manifestă în două planuri, privind: (a) „organizarea secvențială”⁶ a fiecărei părți, definite prin selectarea și amalgamarea, în variante virtual nelimitate, a secvențelor prototipice de bază – narrative, descriptive, explicative, argumentative și dialogale; ca efect, fiecare parte a textului poate avea structură secvențială eterogenă, mai rar unisecvențială; (b) organizarea gramaticală și lexico-semantică a enunțurilor/paragrafelor, proces guvernat de reguli, stereotipii, abateri de la reguli, specifice pentru o limbă, un spațiu și un moment cultural. Este vorba, așadar,

despre valoarea și capacitatea distinctivă a ceea ce J. M. Adam⁷ numea „constrângeri textuale” și „constrângeri locale”.

Din această perspectivă, analiza aplicată a pus în evidență standarde preferențiale de organizare a părților discursului editorial.

□ *Incipit*-ul, componentă pretextuală, funcționează, teoretic cel puțin, ca secvență-racord între emițător și receptor, căruia i se anunță *causa scribendi*, sub dezideratul de atragere și de captare a atenției. Ca instrumente ale funcției amintite, editorialul conservă forme clasice de preambul⁸ – schiță a discursului propriu-zis – sau recurge la variante atipice, uneori defectuos construite. Notabile sub raport cantitativ și funcțional sunt două modele, fiecare având ramificații proprii:

Incipit-ul *prin insinuație* pregătește prezentarea temelor „nedemne”, reprobabile, prin punerea în relație a unor date diferite în aparență, dar contigue în esență; variantele structurale și funcționale de bază sunt:

- secvența narativă ± enclave descriptive, bazată pe strategia retrospecției (de tip *feed-back*), ceea ce permite analogia între situații distanțate temporal; indiferent de atitudinea narativă (pozitivă, negativă, ironică, sarcastică etc.), evocarea cumulează funcțiile de premisă anticipativ-simbolică, respectiv de procedură emotiv-expresivă, de dirijare a lecturii; imperfectul, timp verbal dominant, și vocabularul de reconstituire a unui univers revolut, total sau parțial disforic, susțin manevra lingvistică de subiectivizare a narației și, în consecință, de manipulare emoțională a cititorului:

„În copilărie, după Paște, când *încingeam* o rișcă, *puneam* la bătaie tot mărunțișul adunat peste iarnă. Monede uitate, monede rămase, bani românești de dinainte de stabilizare, cu chipul regelui, bani ungurești și bani austrieci. Cei mai mici *arătau* ce au și *se făleau* de mama focului. De regulă, unul mai mare le *dădea* peste mână și toată mândria lor *se împrăștia* pe jos. *Nu mai apucau* să adune nici jumătate. Cei mai mari *tăceau* chitic. *Nu spuneau* ce „bancă” au. De regulă, *scoteau* din buzunarul drept prima tranșă de atac. O mână plină. Dar dacă *te uitai* la buzunarul cu pricina mai *zăreai* acolo o rezervă cel puțin egală, dacă nu dublă. Iar în buzunarul de la spate fiecare *ascundea* fondurile de risc. [...] Cel mai tare și care n-a putut fi scos din joc s-a dovedit unul venit mai nou printre noi. *Avea fluierul ambelor picioare* căptușit cu bănuși vechi, *lipiți* cu leucoplast. El a spart banca și a colectat o pălărie de bani [...]

Cam așa arată această declarație a averilor, impusă de lege. În hârtii, cu o parte din bogăție la vedere, în realitate, cu rezerve serioase în buzunarul de la spate sau *lipite de fluierul piciorului* [...]” (EZ, 23 mai 2003);

- secvența în stil direct, sub forma citatului de autoritate, utilizat ca pretext de „punere în temă” a articolului:

„*Niciodată n-am plătit curentul, toată viața am furat statul*”, zice personajul principal din filmul lui Lucian Pintilie, «După amiaza unui torționar», privind încântat, chiar mândru de el, spre copacul din curte, printre crengile căruia atârna cablul tras ilegal, la capătul căruia e fixat un bec.

Scena este ilustrarea perfectă a modului de a vedea raportul cu statul al majorității românilor.” (A, 21 mai 2003);

- secvența descriptivă, de tip „a vedea” sau descrierea narativizată, de tip „a face”, aparținând unei categorii referențiale oarecare (topografie și tablou, în exemplul de mai jos); funcția specifică este de a stabili actanții și circumstanțele spațio-temporale și modale necesare pentru decodarea adecvată a întregului discurs; de exemplu, descrierea disforică asigură premisa argumentării de discreditare:

„Prاف cât cuprinde. Toată lumea se înecă și tușește. Sătenii stau pe marginea uliței și comentează, schimbă impresii despre mașinile ultimul răcnet care defilează prin fața lor. Din ele coboară liderii politici de la București în costume impecabile. Nu-i nimic, praful se așterne și pe reverele lor, la fel ca pe fețele localnicilor. [...] (RL, 12 mai 2003);

- secvența asertiv-sentențioasă, echivalentă cu o metaforă simbolică, fondată pe aluzie sau cumul de aluzii culturale, îndeosebi mitologice, și pe trimiteri istorice; este o formă pretențioasă, deseori artificială, de a deschide un text jurnalistic, dar care prezintă avantajul de flata cititorul, cooptat într-un univers cultural elitist; în planul expresiei, definitorie este prezența antroponimelor semnificative pentru tradiția culturală, a metaforelor textuale convenționale și catacretice și aglomerarea alternativă a verbelor la timpuri trecute ale indicativului sau la prezentul etern:

„**Sisif a fost blestemat** să urce un bolovan pe vârful muntelui și când *ajungea* acolo acesta *se rostogolea* în vale, de unde personajul nostru mitologic o *lua* de la capăt, la infinit. Mitul e universal [...]. În ce ne privește, *avem* și noi **Sisiful nostru**, în persoana, mult ulterioară, a **Meșterului Manole**, constructor și arhitect în același timp.

De la secolul lui Manole *au trebuit* să treacă sute de ani până când România să înceapă a fi o țară cu porniri spre europenitate. Și în acele momente, prin secolul 19, *au apărut alți și alți meșteri Manole*, care *s-au încăpățânat* să înceapă construcția unei Românie moderne. *Nu și-au mai zidit* soțiile, în schimb *vedeau* cu ochii lor cum le *erau dărâmate* rândurile așezate în construcție – de către cei care *voiau* să rămână în Imperiul Otoman. [...] Când, în sfârșit, *părea* că lucrurile *au început* să meargă și edificiul să se ridice, *au venit războaiele mondiale, mai ales cel de-al doilea*, și *au pus la pământ*, de-a valma, construcții, modele, idealuri, valori. **Comunismul a încercat să facă tabula rasa** din toate valorile europene [...]

Iar acum nu știu cum se face, dar lucrurile se repetă. Luând puterea după CDR-PD-UDMR, PSD-UDMR au încercat **să facă iarăși tabula rasa** din toate reformele celor dinainte.” (RL, 20 mai 2003)

Distincte sub raportul organizării lingvistico-retorice, diversele tipuri de incipit insinuant pot îmbrăca forma digresiunii metaforic-simbolice, posibilă modalitate de anticipare didacticistă a temei propriu-zise. Lectura prin filtrul modelului analogic este indicată explicit de enunțurile care asigură joncțiunea dintre preambul și următoarea secvență textuală (vezi în exemplele de mai sus, fragmentele culese cu litere spațiate); în plus, ca procedeu opțional de punere emfatică în relație a celor două tranșe de text, funcționează concatenarea prin reluare lexico-sintactică de tipul: *fluierul ambelor picioare; lipiți vs. lipite de fluierul piciorului* (EZ, 23 mai 2003) sau *să facă tabula rasa vs. să facă iarăși tabula rasa* (RL, 20 mai 2003).

Valorificând forța persuasivă a modelului analogic unic sau multiplu, incipit-ul prin insinuare aparține tehnicii de influențare „în trepte” a receptorului și prefațează editorialul construit pe o schemă inductivă.

Incipit-ul „ex abrupto” anunță, în linie tradițională, momente și teme negative, conflictuale; în editoriale, o formă consacrată de reprezentare pare a fi interogația-dilemă generată, eventual, de pasișă parodică a unui enunț dubitativ celebru, care îi asigură și forța de seducție (cu condiția identificării modelului-sursă):

„*Va fi sau nu va fi restructurat* Guvernul? *Iată o întrebare* la care nici liderii pesediști nu pot sau nu vor să răspundă precis.” (RL, 14 mai 2003)

Într-o variantă tipic publicistică, în speță cu dublarea emfatică a procedeelelor, titlul-dilemă formulat interogativ anticipează un incipit-dilemă, asertiv:

[titlu] *Gentelman sau bădăran?* □ [incipit] „Există o dilemă istorică privind comportamentul social al bărbatului în raport cu sexul opus, dilemă care nu a impus nici până în ziua de azi autoritatea unuia din cei doi termeni: *gentelman sau bădăran*.” (N, 25 mai 2003)

O variantă mai puțin ostentativă, dar frecvent utilizată de incipit „ex abrupto” trimite, din punct de vedere formal și de conținut, la știrea de presă; restrâns, în principiu, la un singur enunț/paragraf referențial, de factură narativă, non-marcată sau slab marcată emotiv, el actualizează în variante trunchiate regula jurnalistică a celor „cinci întrebări”: cine? ce? când? unde? de ce? În acest mod, introducerea devansează sau chiar substituie secvența de prezentare a datelor:

„În 24 de comune din România au avut loc alegeri de primari și consilieri. Din cei 22 de primari, au fost aleși în primul tur de scrutin zece, opt fiind de la PSD și doi de la UDMR.” (RL, 17 mai 2003)

Absența mărcilor afectivității creează, temporar, efectul de neutralitate auctorială, sursă – la rândul său – a efectului de *captatio benevolentiae* pentru o lectură aparent nederijată. Prin contrast, prezența în enunțul inaugural a verbelor de necesitate și a verbelor modalizatoare de opinie (la condițional prezent) sau a celor care indică starea sau modificarea de stare (de obicei în sens negativ) atenuează și relativizează caracterul obiectiv sau de certitudine al afirmației:

„Parlamentul Proștilor” ar trebui săpat pe frontonul de marmură al Casei Poporului” (A, 17 mai 2003); „N-aș crede că „gerontocrații” din PSD au rămas pasivi la vorbele [...] (RL, 21 mai 2003); „Domnul Ioan Amariei îmi dă peste cap toate părerile favorabile [...] (RL, 23 IV 2003); „E dezastru. Norvegia – România: 1 – 1 și echipa noastră de fotbal are șanse minime de a se califica la Campionatul European din 2004.” (A, 13 iunie 2003)

Introducerile *ex abrupto* intră sistematic în formula compozițională a editorialelor grefate pe o schemă discursivă de tip deductiv. Cu excepția preambulului simplu, non-marcată afectiv, celelalte sub-tipuri anunță explicit dezbaterea temei disforice, impun viziune critică, persiflatoare sau polemică, pregătind retorica argumentativă de respingere sau, altfel spus, de confirmare a tezei negative.

□ Partea *expozitivă (narratio)*⁹, de etalare lapidară, exactă și credibilă a faptelor aferente temei se regăsește sporadic în editorialele examinate. Este vorba probabil despre tendința de simplificare structurală și informativă a textului; astfel:

- prezența aluzivă a faptelor fondate pe presupuziții neverificabile induce ambiguitate referențială:

„Presa a intrat din nou în vizorul oficialităților. Șeful PNA [cine? n.n.] a adus acuze grave [care? n.n.] ziarștilor, dar, ca de obicei, fără nominalizări, pe principiul: dacă tot se vorbește despre ineficiența luptei împotriva corupției, măcar să fim toți în aceeași oală.” (RL, 24 aprilie 2003).

- fuziunea *incipit-narratio* suspendă anunțarea temei (vezi exemplul de mai sus, RL, 17 mai 2003) sau o amână, în special când norma ideală a scurtimii și a clarității cedează locul tentației de a aglomera fapte aparent disparate sau de tipul „digresionii”, care opacizează ideea de bază; în asemenea situații, paratextul reprezentat de un titlu strict denotativ dezvoltă funcția suplimentară de redresare în plan informativ:

[titlu] *Banala educație sanitară* → [incipit + expunere de fapte]

„Am auzit atâtea discuții despre carieră și succes încât încep să cred că suntem obsedați de ele. Nimeni nu vorbește decât despre școli sofisticate, burse, slujbe bine plătite și, în final, bani. La ce facultate să-ți dai copiii, cum să învețe limbi străine și programe de calculator, cum să dobândească puterea de a lua decizii. În același timp,

cei mai în vârstă se plâng de ochelari care nu li se potrivesc. Unii chiar exclamă, Dumnezeu, aş fi scăpat de problema asta dacă în tinereţe n-aş fi citit la semiîntuneric! Sau se căinează de dureri de stomac. Am un ulcer care mă chinuieşte îngrozitor. Umblu cu biscuiţii după mine, dar când se strică vremea, degeaba. Mă îndoii ca o paranteză! Imediat încep să-şi aducă aminte. Asta l-am căpătat pe vremea când eram student. Mă trezeam târziu, beam o cafea, fumam o ţigară şi alergam la cursuri. [...] Istoria bolilor e şi un calendar al neglijenţelor, un fel de notă de plată a truţiei de a crede că nu ni se întâmplă nimic. [...]"

→ [teză/temă] „Dacă am fi ştiut să ne păzim, dacă am fi fost educaţi cu stricteţe în respect pentru igienă şi profilaxie am fi scăpat de o mare parte din nefericire.” (EZ, 7 iunie 2003)

□ Partea *explicativ-argumentativă*¹⁰ reprezintă componenta fundamentală a oricărui discurs persuasiv, „ţinta” acestuia fiind formularea, justificarea şi impunerea unui punct de vedere.

Editorialul aparţine categoriei textelor jurnalistice puternic contextualizate, în sensul că depinde de o conjunctură socio-politică, istorică sau culturală pe care o reflectă într-un mod specific.

În momentul de faţă, editorialele din principalele cotidiene româneşti sunt, prin excelenţă, texte *contra*¹¹: contra autorităţilor şi a instituţiilor de diverse ranguri, contra unor legi sau decizii sau a unor atitudini individuale şi de grup. Apartenenţa la genul epidictic, în varianta de blamare, justifică două mişcări argumentative, complementare în esenţă: demonstrarea caracterului disforic al unei teze sau respingerea acesteia. Tipică pentru ambele strategii este „argumentaţia în lanţ”¹², prin însumarea unui număr oarecare de argumente/probe orientate spre una şi aceeaşi teză, plasată la începutul sau în încheierea textului. Această tehnică este subordonată intenţiei de a convinge un auditoriu necunoscut, neomogen şi lipsit de posibilitatea de a replica.

Înlănţuirea secvenţelor cu valoare probatorie urmează modele de etalare care presupun ordine: (a) gradat ascendentă, cu inerentul efect de intensificare (argument slab □ forte), (b) „homerică”, respectiv cu succesiunea: argument forte □ slab □ forte şi (c) aleatorie, cu ordonare imprezvizibilă a argumentelor; distribuţia haotică poate dezvolta totuşi efectul pozitiv, de surpriză.

Tipologic, argumentele care susţin persuasiunea jurnalistică sunt extrem de diverse, de la silogism (mai rar), la entimemă şi argumente „false”, astfel încât discutarea lor ar fi relevantă în special într-un „studiu de caz” şi în mai mică măsură într-o prezentare de ansamblu. Sub această rezervă, semnalăm unele clişee de formare a editorialului românesc; simptomatică este pseudo-argumentarea susţinută de:

- *exemple, modele* şi îndeosebi *antimodele*, construite narativ sau descriptiv (vezi *infra* p. 454-455); similare funcţional, ele confirmă o regulă cu caracter general sau favorizează deducerea acesteia;

- *argumentele false*, importante nu atât prin valoarea intrinsecă, proprie, cât prin reacţia psiho-afectivă pe care o declanşează la nivelul receptării; frecvent, forţa de convingere a editorialului are ca sursă majoră exploatarea argumentelor din seria: *argumentum ad personam* (atacul la persoană dizolvându-se, implicit, în antimodel), *argumentum ad populum* (fondat pe relevarea antitetice a intereselor unor grupuri de indivizi), *argumentum ad misericordiam* (menit să provoace compasiune), *ad consequentiam* (de respingere a unor date cu probabile efecte negative; vezi *infra*), *ad baculum* (de stimulare a fricii).

Cu simplu titlu de exemplificare, reproducem o secvență mixtă, în care combinația de argumente *ad populum* și *ad misericordiam* devine formă de manipulare emoțională:

„Instituția sa responsabilă cu înregistrările, exact ca odinioară, ne-a adus confirmarea finală (se voia și fatală). Judecătoarea de la Târgu-Mureș lucra pentru mafia italiană. În garajul ei miraculos (un fel de peșteră a lui Ali Baba pentru justiția din Mureș) s-au găsit copii după documente importante după înregistrări ale SRI. Ce mai poate zice poporul?! Ministerul Justiției o acuză de luare de mită, Consiliul Superior al Magistraturii – de verzi și uscate, SRI – de complicitate cu mafioții. Nu ne rămâne decât să strigăm cu toții: la pușcărie cu ea! Într-un fel, chiar se strigă! Toată mass-media o condamnă și publică numai acuzațiile. Ai sentimentul că întreaga presă poartă ochelari de cal. Vede exact ce vede puterea. De fapt, avem de-a face cu un megafon grosolan și asurzitor, din care se aud voci la unison. Pe mine, unul, corul acesta național mă înspăimântă! (EZ, 14 iunie 2003)

Retorica părții argumentative a editorialului admite și consacră apelul la procedee eterogene (lexico-gramaticale, figurative, compoziționale) impuse de tradiția scrisului elaborat sau, dimpotrivă, de comunicarea orală în registru necultivat. În proporții și cu funcții diferite, aceleași procedee se regăsesc în partea inițială și/sau finală a editorialului, constituind o „amprentă” stilistică a textului.

*Indicatorii de forță*¹³ ai secvențelor care compun partea argumentativă au frecvență/distribuție inegală și reflectă în mare măsură stilul editorialistului; ca marcă de gen, tendința de a recurge la indicatori pare a defini două proceduri: de introducere a argumentului, respectiv a contraargumentului. În plus, indicatorii care anunță argumentul pot fi, în paralel, și mărci ale unei secvențe explicative, centrate pe relația „cauză-efect” (*pentru că, deoarece* și sinonimele lor sunt deseori dependente de un „de ce?”¹⁴ explicit sau implicit). Indicatorii contraargumentelor, reprezentați de conjuncții adversative, dar și de verbe de atitudine, apar de regulă în serii compacte, conturând o retorică de tip polemic. A se compara în acest sens exemplele de mai jos (extrase din același text):

„[...] schimbarea devine inevitabilă. E un proces foarte dificil, **pentru că borfașii noi sau vechi** [...] se opun din rășputeri [...]”

față de:

„Se vorbește de lege, **dar legea e persiflată cu impertinență de un simplu primar de sector**, se vrea transparență, **dar falsurile și miștourile din declarațiile de avere ale demnitarilor nu deranjează pe nimeni**, se vorbește de civilizație, **dar Capitala arată ca după bombardament** [...]” (RL, 5 iunie 2003)

*Deixis-ul de persoană*¹⁵ prezintă utilizări specifice, asimilabile strategiilor persuasive. Relatarea la persoana I singular implică, de obicei, prezența verbelor de atitudine (*bănuiesc, cred că, aș crede* etc.) subliniind statutul de text evaluativ al editorialului. Dimpotrivă, relatările la persoana I plural și a II-a singular cu valoare generală, unitare funcțional, omogenizează planul emițătorului și al receptorului, plasați, convențional, în virtuală relație de solidaritate:

„Te duci la doctor, te plimbă și el, cu ștampila, cu trimiterea, cu diagnosticul, până-ți ies ochii [...] Ai nevoie de cel mai mic serviciu? Hop și hârtia. Ea îți pune pe bigudiuri sinapsele și te ajută ca să-ți rezolvi problema. [...] Dar, cum să **facem** pentru a răsufla și **noi** mai uman, [...] **să respirăm** un aer ceva mai calm și mai curat, și, de hârtoage, **să ne simțim** cu adevărat niște ființe libere?” (N, 24 mai 2003)

Interogația retorică, unică sau în lanț, formează enclave textuale contrastante prin contur intonațional și, mai ales, eficiente în planul comunicării, prin componenta argumentativă pe care o implică¹⁶; important este faptul că acest tip de interogație, care creează iluzia dialogului cu cititorii, constituie o variantă indirectă și emfatică de formulare categorică a unei aserțiuni. Interogația retorică parțială sau totală, lipsită de indicii gramaticali ai negației, determină evaluarea negativă a conținutului propozițional, fiind astfel adecvată argumentării prin disociere și contestare de tip polemic:

„Este de vină presa că un consilier guvernamental a primit mită? Au jurnaliștii vreo vină că un șef de poliție rutieră județeană bagă în buzunar zeci de mii de dolari șpagă? Sau că un magistrat bate palma cu infractorul primind banii pentru a-l face scăpat?” (RL, 23 aprilie 2003)

Răspunsul negativ implicit este actualizat frecvent în limbajul editorialelor, ceea ce dublează forța persuasivă a secvenței:

„Oare asemenea constatări pot fi catalogate ca fiind „lecții în materie de luptă împotriva corupției? **Nici gând!**” (RL, 7 mai 2003)

sau

„De fapt, unde-i buba? Că avem bogătași? **Nu**. Că bogăția trebuie să fie o rușine? **Absurd**.” (RL, 22 mai 2003)

Elementele lexicale/frazeologice preluate din limbajul familiar, regional, argotic, precum și termenii inventați se concentrează cu precădere în partea argumentativă a editorialului. Fenomenul (curent în publicistica românească actuală) „de transgresare a limitelor stilistice dintre literar și neliterar”¹⁷ și de impunere a oralității¹⁸ pare a contura și o procedură convențională de reprezentare, descalificantă și persiflatoare, a unor topos-uri negative.

Exemplele, extrem de numeroase, dar stereotipe tipologic, pot capta atenția categoriilor de cititori receptivi la modele de limbaj care încalcă normele exprimării îngrijite. În plus, vocabularul de acest tip consolidează diverse forme de persuasiune negativă (interogația retorică, de pildă, cf. supra p. 450-451), ceea ce constituie alt clișeu retoric publicitar:

„Ce rost are să te strofoci să înveți mai bine decât vecinul, să te specializezi, dacă câștigurile la leafă sunt infime?” (RL, 21 martie 2003)

„Și atunci, cum să nu-ți vină un scuipat pe buze în fața declarațiilor unor afaceriști de notorietate [...]?” (A, 17 mai 2003)

Mărcile impreciziei discursive au reprezentări și apariții multiple. *Construcțiile vagi/ambigue*¹⁹ – în special din punct de vedere referențial – proliferază, anulând exactitatea și chiar verosimilitatea informației; utilizarea abuzivă a adjectivelor nehotărâte, a numelor generice de persoană, a construcției *cel/cei* + determinare sau a unor categorii de adverbe/locuțiuni adverbiale definește, probabil, nu numai o strategie argumentativă aluzivă, abstractizantă, ci și un idiostil (cele mai compacte serii de exemple au fost extrase din editoriale semnate de aceiași jurnaliști): „declarațiile unor oficiali formulate nu demult la adresa ziariștilor”; „ieșiri ale unor oameni devotați trup și suflet unui partid”; mârșăviile *unor indivizi*”; „implicarea unui înalt demnitar, salariat al Senatului”; „celor deconspirați prin mijloace pur jurnalistice” (RL, 23 aprilie 2003) / „unii prefecți nu dau randament”; „cei în cauză au fost lăsați în pace”; „unii prefecți cu probleme”; „prefecții cu probleme”; „situația din unele județe”; „prefecților aflați în culpă” (RL, 16 aprilie 2003) sau „pe undeva se dă de înțeleș”; „Victor Ponta a miroșit că, undeva, ceva nu merge”; „care pe undeva coincid” (RL, 21 mai 2003)

Preferința pentru verbe la reflexivul impersonal produce efecte similare.

*Metafora*²⁰, importantă cantitativ, întrunește caracteristicile de bază ale metaforei publicistice: este non-poetică, de regulă non-ambiguă (explicită sau implicită catacretică) stereotipă, simplistă sau prețioasă și forțată, dar imprevizibilă, în special în contexte formulate standard; exceptând reprezentările aberante sau obscure, metafora devine formă a persuasiunii publicistice în măsura în care individualizează emfatic o idee, o situație sau o persoană: „întreaga conducere irakiană va fi decapitată”; „Bagdadul, centrul nervos al rezistenței irakiene”; „Sigur, în Irak se duce și un aprig război al undelor, ambele părți trag din plin cu *gloanțe propagandistice*”; „În *pungile de rezistență*, cum ar fi cele de la Umm Qasr”; „Pierderi, reduse, s-au înregistrat și de partea militarilor *Unchiului Sam*”; (A, 26 martie 2003) ori, în variantă argotică injurioasă, „*justiția română, floarea puturoasă de la reverul României*” (EZ, 14 iunie 2003)

Un exercițiu interesant și mai puțin uzat de retorică jurnalistică e reprezentat de partea argumentativă construită alegoric, prin cumul de micro-secvențe descriptive narativizate, centrate pe câte o metaforă metonimică simbolică:

[teză] „Una dintre ele (strategii n.n) este distragerea permanentă a atenției de la obiectivele [...] Așa încât avem de lucru... suntem obligați să participăm la tot felul de j o c u r i care nu se sfârșesc decât cu același și același învins.”

[argumente metaforizate] „*Conducerea Parlamentului* s-a legat la ochi și se joacă **de-a baba oarba** atunci când vine vorba despre declarațiile de incompatibilitate [...]

Cozmâncă și ai lui preferă **bâza** și lansează tot felul de prevederi aiuristice în care își vor prinde urechile proprietarii de imobile [...]

Atunci când vine vorba despre reformă și anticorupție, atât *președintele, cât și membrii Cabinetului Năstase* preferă să joace **mima**. Cu românii, cu membrii organismelor internaționale la care vrem să aderăm... Toată lumea se chinuie să ghicească ce măsuri „ferme” se iau, dar nimeni nu are șanse să le afle vreodată.

Poliția se joacă de-a v-ați ascunselea cu marii infractori, pe care-i lasă să părăsească țara atunci când ar trebui să zacă după gratii. Justiția lansează **găsește pietricica**, nereușind sub nici o formă să ghicească în buzunarele cui s-au mutat sumele dispărute de la FNI, Bancorex și de la alte mari tunuri date de-a lungul vremii.

Fazan joacă *marile bănci* cu populația, care speră ca depunându-și banii să obțină o dobândă peste sau măcar egală cu rata reală a inflației. [...]

Nici *Ministerul Finanțelor* nu se lasă mai prejos și joacă **țurca** cu banii Ministerului Sănătății [...] Între timp, cetățeanul dă zor la *șotron* atunci când este obligat să se descurce printre atâtea și atâtea taxe și impozite, după a căror achitare face iar **șotron** prin magazine pentru a reuși să-și umple cât de cât și coșul zilnic, până nu-i mor copii de foame. *SRI preferă să facă* pe... **big brother**, cel care ascultă, înregistrează și urmărește viețile românilor, însă fără nici un temei legal. [...] Mai adaug că, ori de câte ori se ivește ocazia, *Guvernul preferă jocul de-a vacanța pe care-l joacă* cu o țară întregă [...] (RL, 19 mai 2003)

*Citarea*²¹ în stil direct și indirect multiplică „vocile” discursive reale sau imaginare, asigurând organizarea polifonică a textului. Repercusiunea în plan argumentativ este de reținut.

Citarea în stil indirect se specializează ca mecanism de generare a premiselor minore inacceptabile, rezolvate de altă instanță enunțiativă – cea a ziaristului – care glosează faptele (în spirit predominant antitetic) și formulează concluzia. Eventuala subordonare a vorbirii reproduse în stil indirect față de verbe de declarație cu formă de

reflexiv impersonal opacizează sursa informației; de altfel, aceasta este importantă numai în măsura în care permite formarea unei premise posibil de respins:

„Acum **se anunță** că restructurarea Executivului va fi prin toamnă.” → Amânarea este mai mult decât evidentă. A devenit o tradiție ca din când în când unii lideri să anunțe [...]

sau:

„Niciodată **nu se spune** că Guvernul va rămâne așa cum este în prezent. Dimpotrivă, va exista acordul că el este supradimensionat [...] (RL, 14 mai 2003)

Citarea în stil direct este rareori utilizată aforistic, ca vehicul al argumentului de autoritate; în schimb, reproducerea nemodificată a vorbirii unui locutor funcționează ca indice al unui punct conflictual, favorizând trecerea de la premisă la contraargument:

„Boaba încasată de la Gravessen «a fost un gol cum se vede la o sută de ani», cum limpede ne-a explicat Iordănescu. [...] **Dar**, tocmai acest tip de explicații ne-a dus, până la urmă, la penibila intervenție [...]” (A, 13 iunie 2003)

Insertia în enunț a unor enclave în stil direct semnalate exclusiv grafic („...”), atribuite/neatribuite unui locutor cu identitate precisă, reprezintă o tehnică jurnalistică deja consacrată de reformulare rezumativă²² prin citate: „Am fost convins că declarațiile unor oficiali formulate nu demult la adresa ziariștilor, gen „*va continua războiul cu presa*” sau „*viața este scurtă, băieți*” nu au fost altceva decât [...]” (RL, 23 IV 2003)

În varianta cea mai difuză, intertextul asimilabil citatului este lipsit de toate semnele de identificare: ghilimele, indicare precisă sau vagă a sursei prin antroponime sau printr-un substantiv generic. Procedul vizează, de regulă, recontextualizarea unor sintagme definitorii pentru limbajul „de lemn”, politic și jurnalistic. Utilizarea aluzivă, în alte contexte (lingvistice și extralingvistice) decât cele primare, înseamnă depășirea limitei dintre registrul formal/informal, respectiv dintre denotație/conotație negativ ironică. Recuperarea și decodarea acestor clișee lingvistice este posibilă numai în condițiile existenței unui stoc adecvat de presupoziii (la nivelul receptării) și a unei „memorii colective” dinamice: „Mai lipsesc doar *ședințele colectivelor de oameni ai muncii*, în care *membrii de partid să o înfiereze cu mânie proletară*. Și, la sfârșitul campaniei de acuzare, ea să fie *condamnată aspru*.” (EZ, 14 iunie 2003)

*Negația descriptivă*²³, constând în simpla prezentare constatativă a unui conținut negativ, este un loc comun al retoricii editorialului românesc. Sporadic, clișeul este subminat de utilizări mai ingenioase, notabilă fiind transformarea negației descriptive în contraargument într-o dezbateră polemică: o serie compactă de premise pozitive, marcate anaforic, poate fi contracarată și invalidată prin procedeul amintit:

„**Firește că** integrarea în Uniunea Europeană presupune îndeplinirea unor standarde riguroase, **firește că** respectabilitatea unui stat în lumea financiar-bancară internațională depinde de încheierea acordurilor cu Fondul Monetar Internațional, **firește că** aderarea la NATO impune și ea reforme dureroase [...]. **Numai că**, la noi, lipsa reformelor, politica la plezneală, exacerbarea propagandei și a artificierilor conjuncturale spre a suplini lipsa de profesionalism, de respectabilitate, de onestitate politică transformă toate aceste organizații și organisme internaționale în veritabile sprietori [...]” (RL, 29 mai 2003)

Exemplele, reprezentate narativ sau descriptiv, asigură frecvent mecanismul de generare prin expansiune a secvenței argumentative. În fragmentul reprodus mai jos, descrierea generică și simbolică rezultă din juxtapunerea unor schițe de portret:

„În rest, istoria este plină de femei celebre, care pot inspira respect ori spaimă bărbaților și femeilor în egală măsură. **Semiramida**, regina Babilonului (sec. IX î. Hr), celebră pentru vestitele grădini suspendate, construite în cinstea ei, a fost prima femeie războinică. Ea participă la lupte îmbrăcată în pantaloni. **Elena din Troia**, altă femeie legendară, a declanșat războiul de nouă ani dintre greci și troieni. **Nefertiti** (în traducere „Frumoasa-care-iată-vine”), cea mai faimoasă și mai frumoasă regină egipteană (sec. XVII î.Hr), **Cleopatra**, seducătoarea lui Cezar și a lui Marcus Antonius (sec. I î. Hr.) [...] **Lucrezia Borgia**, prima femeie guvernator, celebră pentru crimele săvârșite prin otrăvire, dar și pentru protecția acordată artiștilor [...] **Marchiza de Pompadour**, strălucitoarea metresă a lui Ludovic al XV-lea, marea împărăteasă a Austriei, **Maria Tereza**, mamă a 16 copii în 20 de ani etc.” (N, 1 iunie 2003)

Fiecare micro-secvență descriptivă echivalează cu un argument care justifică formularea și conținutul concluziei:

„Iar dacă am dori, cu tot dinadinsul, să împărțim femeile pe categorii, cea mai complexă formulă ar fi aceea că femeile sunt de două feluri: femei și... FEMEII „

În fine, exemplul narativ se prezintă (cvasi)invariabil sub forma unei „istorii” negative, ipotetice, hiperbolizante, eventual caricaturale (marcate gramatical de verbe la indicativ viitor); funcțional, se manifestă ca semn de avertizare²⁴ care induce anxietate, fiind astfel o varietate compozită de *argumentum ad consequentiam* și *ad baculum*; aceasta spre deosebire de retrospecția narativă din incipit, care asigură o premisă prin analogie:

„Cu legea în mână vor urmări pas cu pas cine intră și cine iese din bloc, la ce apartament s-a deschis ușa, la ce oră s-a aruncat gunoiul la ghenă [...]. În felul acesta se va putea hotărî dacă musafirii vor fi trecuți la întreținere. Asta dacă proprietarul nu o va face benevol [...] La rândul lor, inspectorii vor putea fi chemați la semn, la primărie [...]. Nu este exclus ca într-un viitor apropiat, vizitatorii să-și lase actul de identitate la administrator, precizând ora și data „staționării” în blocul respectiv.” (RL, 4 iunie 2003)

□ *Partea finală*²⁵ a editorialului reactivează, prin excelență, topos-uri negative – indignare, dispreț, derută, insatisfacție, dezacord – previzibile în condițiile în care textul, în ansamblul său, este un instrument de blamare. Expresie a ethosului, dar și a pathosului, concluzia poate unifica atitudinile emotive ale emițătorului și ale receptorului sau, dimpotrivă, poate determina reacții polemice, de neadeziune (în funcție de natura convingerilor personale).

În plan lingvistico-retoric, considerăm definitorii următoarele tendințe:

- preferința pentru „finalul-clișeu”, platitudine discursivă, produsă de saturarea unor tipare standardizate: afirmații sentențioase cu structură și conținut negativ, interogație retorică, pereche sau lanț de interogații retorice, ca mărci ale finalului pseudo-deschis (în fapt, interogația de acest tip implică răspuns negativ neechivoc); aleatoriu, micro-secvențele finale sunt precedate de enumerarea recapitulativă a ideilor discutate;

- valorificarea limbajului (figurativ) emfatic și șablonard, reprezentat de amestecul de termeni și expresii familiare, injurioase sau argotice, construcții ironic-depreciative, diverse tipuri de intertext, de la citatul livresc comentat, la parodia criptică – nepermisă în texte orientate către un receptor colectiv și eterogen ca statut cultural:

Exemplele de mai jos relevă mare parte dintre fenomenele semnalate:

„Nu e decât „o țară tristă, plină de umor”, vorba celui mai trist poet român, Bacovia: în care s-a dus dracului și măreția Meșterului Manole, devenit tehnică de manipulare.” (RL, 20 mai 2003)

„Soluții există, dar cine să le aplice, când problema e încredințată unor proști patentati?!” (RL, 15 mai 2003)

„Dar de ce să nu fie complicat, când poate fi așa de simplu? De ce să nu răscolim traista cu semnături, ștampile, hârtii și drumuri bătute aiurea, de ce să nu existe o dictatură, totuși, chiar dacă-i o dictatură a hârtoagelor? Căci și economia de piață trebuie să aibă zgârciurile ei. Și noi pe ale noastre.” (N, 24 mai 2003)

- recursul la „reformularea argumentativă”²⁶ care, în sub-varianta impusă în jurnalismul românesc, este reductibilă la un anumit mecanism repetitiv; concluzia obligă la lectura înapoi, prin reactualizarea, sub diverse forme, a titlului-temă: reluare parțială (a cuvântului sau a sintagmei-cheie), repetare integrală sau repetare modificată prin parafrază.

Titlul și concluzia formează o „ramă textuală” punându-se totodată reciproc în valoare în cadrul unui raționament circular:

[titlu]	↔	[concluzie]
<i>Gentleman sau bătăran?</i>		„Dilema istorică <i>gentleman sau bătăran</i> n-a fost, cum spuneam, rezolvată.” (N, 25 mai 2003)
<i>Fantele PSD intră în acțiune</i>		„Poate cea mai murdară (campanie, n.n.) de până acum. <i>Fantele de PSD intră în acțiune</i> . Îi trebuie antrenament...” (RL, 12 mai 2003)
<i>Picați la testul-grilă anticorupție</i>		„Toate aceste manevre nu pot acoperi însă o constatare de bun-simț pe care orice om lucid o face: <i>la testul-grilă la anticorupției</i> , politicienii români <i>au picat examenul</i> .” (A, 17 mai 2003)

- marcarea explicită a limitei dintre secvența argumentativă și cea conclusivă este neobligatorie și sporadică: indicatorii specializați – conectori conclusivi și prezentative asociate facultativ cu verbe de opinie și de atitudine (*deci, așadar, iată de ce, în concluzie, iată de ce cred, mă tem că, cred deci* etc.) – sunt plasați în poziție forte, inițială de enunț, dar și în interiorul acestuia; dacă apar, funcția acestor elemente este complexă: anunțând secvența finală, de evaluare, au statut „metadiscursiv” și asigură coerența/coeziunea textului.

*

* *

Editorialul este considerat formă de expresie a „conștiinței” unui ziar, ceea ce impune și justifică statutul său de (a) text informativ, centrat pe teme de actualitate și de interes (cvasi)general și (b) discurs reprezentativ pentru retorica persuasiunii.

În presa românească actuală, editorialul relevă exploatarea preferențială a anumitor modele și proceduri discursive:

- clișeu compozițional, lexico-gramatical și de limbaj figurativ constituie marcă de gen (publicistic), dar și de idiostil;

- procedee precum descrierea negativă, interogația retorică, „scenariul” narativ de anticipare sau de avertizare, limbajul imprecis, familiar și argotic, argumentele „false” definesc componenta subiectiv-emfatică a editorialului de tip defăimător (frapant ca exercițiu retoric), situat la limita cu pamfletul.

NOTE:

- ¹ O cercetare recentă privind *editorialul* din presa românească (tipare discursive, specificul focalizării, raportul „literal/nonliteral”), la Șerbănescu {a}, (2002), p. 363–398.
- ² Din perspectivă jurnalistică, prezentare a caracteristicilor editorialului la Popescu (2003), p. 215 – 220; cf. Roșca (2002), p. 87–95, 105–107.
- ³ Pentru prezentări și comentarii ample sau de sinteză vezi, din bibliografia imensă a problemei, Lochard, Boyer (1998), Coman (1999), Pop (2000), Dinu (2002), p. 92–94.
- ⁴ Textele alese reflectă și idiostilul a 12 jurnaliști.
- ⁵ Quintilian (1994), vol. I, p. 325–404, vol. II, p. 128–138, sintetizează întreaga teorie antică a părților discursului.
- ⁶ Formulare propusă de Adam (1992), p. 20.
- ⁷ Idem, *ibidem*; cf. și Charaudeau, Maingueneau (sub red.), 2002, p. 571, cu privire la esența regulilor de construcție a textelor: „[...] ces règles sont certainement relatives aux genres de discours, c’est-à-dire à des pratiques sociodiscursivement réglées.”
- ⁸ În măsura în care este aplicabil și unui text modern, am făcut apel la modelul clasic: Quintilian (1974), vol. I, p. 325–348. Comentarii ale normelor antice din perspectiva cercetării moderne, la Mortara Garavelli (1999), p. 62–66; Pentru normele jurnalistice, vezi Popescu (2003), p. 84–89; cu referire la editorial, Șerbănescu {a}, (2002), p. 384, 385.)
- ⁹ Pentru diverse precizări, vezi Mortara Garavelli (1999), p. 66–72.
- ¹⁰ Contribuții românești de sinteză privind argumentarea la Tuțescu (1998), Roventța-Frumușani (2000).
- ¹¹ Charaudeau, Maingueneau (sub red.), 2002, p. 494.
- ¹² Cf. Lo Cascio (2002), p. 180.
- ¹³ Pentru inventar și discuții ample în acest sens, vezi Lo Cascio (2000), p. 189–229.
- ¹⁴ Cf. Lo Cascio (2000), p. 199–200 și Adam (1992), p. 127–143.
- ¹⁵ Cf. Ionescu-Ruxăndoiu (1995), p. 67–70.
- ¹⁶ Vezi în acest sens, Anscombe, Ducrot (1981), p. 5–22; despre funcția argumentativă a interogației în general, Șerbănescu {b}, (2002), p. 153–164.
- ¹⁷ Guțu-Romalo (1996), p. 22.
- ¹⁸ Prezentarea mărcilor oralității în publicistica românească actuală la Zafiu (2002).
- ¹⁹ Cf. Ștefănescu (2002) despre formele de expresie ale „limbajului vag în jargonul informaticii”.
- ²⁰ Vezi și Zafiu (2001), p. 52–58.
- ²¹ Charaudeau, Maingueneau (sub red.), 2002, *discours rapporté*, s.v.; Rosier (1999), p. 215-253.
- ²² Charaudeau, Maingueneau (sub red.), 2002, p. 193.
- ²³ Vezi sinteza problemei la Tuțescu (1998).
- ²⁴ Procedul este specific și discursului politic, electoral mai ales; cf. Beciu (2002), p. 100.
- ²⁵ Observații utile de retorică clasică și de neoretică la Mortara Gavarelli (1999), p. 102–110; cu referire directă la finalul textului publicistic, Popescu (2003), p. 89–92; Cf. și Zafiu, (2001), p. 45.
- ²⁶ Charaudeau, Maingueneau (sub red.), 2002, p. 492.

Bibliografie:

- ADAM, JEAN-MICHEL, *Les textes: types et prototypes. Récit, description, argumentation, explication et dialogue*, Paris, Nathan, 1992.
- ANSCOMBRE, J.-CL. – O. DUCROT, *Interrogation et argumentation* în „Langue française”, 1981, no. 52, p. 5–22.
- BECIU, CAMELIA, *Comunicare politică*, București, Ed. Comunicare.ro, 2002.
- CHARAUDEAU, PATRICK – DOMINIQUE MAINGUENEAU (sous la direction), *Dictionnaire d’analyse du discours*, Paris, Seuil, 2002.
- COMAN, MIHAI, *Introducere în sistemul mass-media*, Iași, Polirom, 1999.
- DINU, MIHAI, *Comunicarea. Repere fundamentale*, București, Algos, [2002]
- GUȚU-ROMALO, VALERIA, *Stilul „relaxat” în uzul limbii române actuale*, în „Limbă și literatură”, 1996, vol. 3-4, p. 20–24.
- IONESCU-RUXĂNDOIU, LILIANA, *Conversația. Structuri și strategii*, București, ALL, 1995.
- LO CASCIO, VINCENZO, *Gramatica argumentării. Strategii și structuri* (trad. rom.), București, Meteora Press, 2002.
- LOCHARD, GUY – HENRI BOYER, *Comunicarea mediatică* (trad. rom.), Iași, Institutul European, 1998.
- MORTARA GARAVELLI, BICE, *Manuale di retorica*, Milano, Bompiani, 1988.

- PANĂ DINDELEGAN, GABRIELA (coord.), *Aspecte ale dinamicii limbii române actuale*, București, Editura Universității din București, 2002.
- POP, DORU, *Mass media și politica. Teorii, structuri, principii*, Iași, Institutul European, 2000.
- POPESCU, CRISTIAN FLORIN, *Manual de jurnalism. Redactarea textului. Genurile redacționale*, București, Tritonic, 2003.
- QUINTILIAN, *Arta oratorică* (trad. rom.), vol. I, II, București, Minerva, 1974.
- ROSIER, LAURENCE, *Le discours rapporté. Histoire, théories, pratiques*, Paris, Bruxelles, Duculot 1999.
- ROȘCA, LUMINIȚA, *Aspecte ale evoluției presei scrise românești în perioada 1985-1995. Textul jurnalistic din perspectivă pragmalinvistică*, București, 2002, teză de doctorat, ms.
- ROVENȚA-FRUMUȘANI, DANIELA, *Argumentarea. Modele și strategii*, București, ALL, 2000.
- ȘERBĂNESCU, ANDRA {a}, *Repere de contextualizare în discursul publicistic românesc* (în) Gabriela Pană Dindelegan (coord.), 2002, p. 263–296.
- ȘERBĂNESCU, ANDRA {b}, *Întrebarea. Teorie și practică*, Iași, Polirom, 2002.
- ȘTEFĂNESCU, ARIADNA, *Caracteristici ale limbajului vag în jargonul informaticii* (în) Gabriela Pană Dindelegan (coord.), 2002, p.263-296
- TUȚESCU, MARIANA, *L'argumentation. Introduction à l'étude du discours*, București, Editura Universității din București, 1998.
- ZAFIU, RODICA, *Diversitate stilistică în româna actuală*, București, Editura Universității din București, 2001.
- ZAFIU, RODICA, *Mărci ale oralității în limbajul jurnalistic actual* (în) Gabriela Pană Dindelegan (coord.), 2002, p. 399–429.

IZVOARE. SIGLE:

- A* = *Adevărul*
EZ = *Evenimentul zilei*
N = *Național*
RL = *România liberă*

Résumé:

Cet article a pour objet l'analyse rhétorique d'un type essentiel de texte de presse: *l'éditorial*. Le matériel – très récent – soumis à l'investigation a prouvé: (a) la stabilité des certaines règles traditionnelles concernant la construction des parties du discours (l'incipit, la séquence argumentative et finale) et (b) la prolifération des clichés compositionnels, figuratifs et lexicogrammaticaux; les exemples narratifs hypothétiques, les descriptions négatives, le langage vague, familier ou argotique, les „argumentats faux” etc. indiquent un texte conflictuel, souvent trop subjectif et pathétique.